

תוכן העניינים

2	מבוא
4	פרק 1 תעשיית האופנה וזיהום הסביבה: סקירה כללית
5	1.1 תעשיית האופנה של ימינו
7	1.1.2 סיבים סינטטיים וזיהום מיקרו-פלסטיק
10	1.1.3 אופנה מהירה
12	1.2 הגבלות אפשריות על תעשיית האופנה
15	פרק 2 מוסר ותעשיית האופנה
15	2.1 גישת הזכויות
16	2.1.1 בעלי הזכויות
18	2.1.2 גישת הזכויות לתעשיית האופנה
19	2.2 גישת התועלתנות
21	2.3 גישת המידה הטובה
24	פרק 3 – פתרונות אפשריים
24	3.1 פתרונות מוכרים מתחום מוסר ועסקים
25	3.2 פתרונות חדשים
28	סיכום
29	ביבליוגרפיה

מבוא

עבודה זו עוסקת בשאלה המשלבת מוסר ועסקים – כיצד ניתן לשמור על התנהגות אתית בתעשיית האופנה, בכל הנוגע לנושא הרחב של שמירה על איכות הסביבה. שאלות בנושא הקשר בין התעשייה לבין איכות הסביבה קיימות בכל ענפי התעשייה, במיוחד בשנים האחרונות, לאחר שהאיום בהתחממות גלובאלית נהיה מוחשי יותר ויותר, אבל בתעשיית האופנה השאלות האלו זכו לאחרונה לדיון מיוחד.¹ יותר אולי מתעשיות אחרות, הנזק הסביבתי של התעשייה הזאת, שהיא מהגדולות בעולם, נראה כבעייתי במיוחד. לאו דווקא בגלל שהוא גדול במיוחד (אם כי הוא גם גדול במיוחד), אלא בעיקר בגלל שהוא כל כך זועק לשמיים. כל תעשייה עשויה להזיק לסביבה ולתרום להתחממות הגלובאלית, אבל ספק אם יש עוד תעשייה שיש בה כל כך הרבה ביזבוז, שעל פניו לפחות, ניתן למנוע אותו או לפחות לצמצם אותו בקלות יחסית.

הזיהום של תעשיית האופנה הוא יוצא דופן. בניגוד למקרים אחרים של זיהום, עיקר הבעיה (אם כי לא כולה, כפי שנראה) בתעשיית האופנה הוא עניין של מידה. אין מדובר רק במקרים של זיהום נקודתי, או אפילו של זיהום שנובע משימוש בחומרים מסוימים, אלא מעל לכל זיהום שנובע מכך שמיוצרים כל כך הרבה פרטי לבוש בימינו, באופן שקשה מאד להצדיק אותו כנחוץ או כמועיל. ייצור אופנה בפני עצמו אינו נראה כבעיה (לפחות לא לפי אמות המידה המקובלות), אבל התופעה החדשה של אופנה המיוצרת מלכתחילה מתוך מחשבה שבחלק גדול ממנה לא יעשה שימוש כלל היא בעיה מסוג חדש. בנוסף, במקרה הזה גם אחריותה של הפירמה ברורה פחות, ולפחות במידה מסוימת, מדובר כאן גם על אחריות של הצרכנים, כלומר של בני-האדם בכלל, ולא רק של גורמים מסחריים.

השאלה הזו היא שאלה שאביבה גבע מכנה בעיה של "מוסר ועסקים".² כלומר, זאת היא שאלה שמצריכה חשיבה רחבה יותר מאשר "מוסר בעסקים". מוסר בעסקים עוסק בשאלה כיצד לשמור על התנהגות מוסרית של פירמות, בהנחה שאנו מקבלים ללא ביקורת את כל ההתנהלות הכלכלית במשק. מוסר בעסקים שואל רק כיצד הפירמה יכולה לשנות את ההתנהגות שלה כך שלא תחצה "סף" מסוים, כמו לדוגמה את מה שהחוק מכתוב. "מוסר ועסקים" לעומת זאת מסתכל על המערכת הכלכלית כולה, גם מבחינת המוסדות שלה וגם מבחינת העקרונות שמנחים אותה. בתחם הזה השאלה היא כיצד ניתן לשנות באופן עמוק את התנהגות הפירמות, כך שהמטרה שלהן לא תהיה רק איך לא לרדת מהסף הדרוש, אלא כיצד להתקרב לרף הרצוי. זו תהיה השאלה בעבודה זו.

בפרק הראשון נבחן את התעשייה בעצמה, כפי שהיא התפתחה בעשורים האחרונים. המטרה תהיה לבחון מהי בעצם הבעיה בתעשייה הזאת ומדוע היא מציבה אתגר מיוחד לגבי איכות הסביבה. אנו נסקור שלושה מרכיבים עיקריים ביצירת הבעיה הזו: ההיקף העצום שלה והגידול המתמיד שלה, השימוש בסיבי פלסטיק, ומעל לכל, המגמה החדשה של רשתות "אופנה מהירה", שהעצימו את כל הבעיות שהיו בתעשייה הזו גם קודם לכן. כמו כן נסקור בפרק זה את הנסיגות הקיימות לפתור את הבעיה הסביבתית שהתעשייה הזו יוצרת, ומעל לכל השוק החופשי בעצמו, שעקרונית יכול היה להביא לשיפור של התופעה, אבל בפועל הוא מחמיר אותה. סוג פתרון נוסף, הסביבה החברתית, דווקא נראה שיכול לעזור לשמירה על ההתנהגות של הפירמות בשוק האופנה מבחינת תנאי ההעסקה, אבל לא מבחינת השמירה על איכות הסביבה. למעשה, נראה שהציבור הרחב הוא גורם שלילי ביצירת התופעה הזו.

בפרק השני נבחן את הגישות המוסריות לשאלות האלו, ובמיוחד את גישת הזכויות ואת גישת התועלתנות. כפי שחוקרים שונים ציינו, נראה לשתי הגישות הנפוצות האלו אין תשובה של ממש לאתגר הסביבתי שיוצרת תעשיית האופנה. במקום זאת נבחן גישה נוספת, גישת המידות הטובות, שגם לה אולי אין תשובה ברורה, אבל היא כן מסמנת כיוון מסוים לפתרון.

בפרק השלישי נבחן את הפתרונות שהוצעו בספרות המחקרית לבעיה הזו. כפי שנראה, מאמר חדש בנושא טוען שכל ההצעות שעלו בנושא עד כה לא הועילו, ויש צורך בצעדים דרסטיים של רגולציה ממשלתית. הפרק יתרכז בשילוב של הצעה זו ביחד עם הצעות נוספות שעלו מכיוונים שונים.

¹ אילנה לייזין, "המחיר האמיתי של חולצה – השפעות סביבתיות וחברתיות של תעשיית האופנה". אקולוגיה וסביבה, גיליון קיץ 2019 / כרך 10(2)

² גבע, אביבה, מוסר ועסקים: מקבילים נפגשים. הוצאת הקיבוץ המאוחד והמרכז לאתיקה בירושלים, 2011. פרק 1.

יש להדגיש מראש שאין כאן הצעה קונקרטיה וברורה. גדולי המומחים בתחום טוענים שאין באופק פתרון כזה, ורובם רק מצביעים על הכשלים העיקריים בדרך להשגת הפתרון הזה, מבלי להציע פתרון בעצמם. המטרה כאן לא תהיה לנסח פתרון כזה, אלא בעיקר לסקור את האפשרויות.

פרק 1 תעשיית האופנה וזיהום הסביבה: סקירה כללית

תעשיית האופנה היא אחת התעשיות הישנות ביותר בעולם, ובמובן מסוים אפשר לומר אפילו שזאת היא התעשייה הראשונה. כבר האדם הקדמון הכין לעצמו בגדים, והצעד הזה נחשב לאחד מנקודות המפנה שהביאו ליצירתה של החברה האנושית. במאה ה-18 הפך הייצור של הבגדים לתעשייה במובן המוכר לנו היום – מפעלים גדולים שבהם המוני עובדים מצוידים במכונות משוכללות מייצרים בדים בקנה מידה עצום, במקום האריגה המסורתית של בדים שלקחה זמן ועבודה רבים. למעשה, התהליך שבו נולד העולם המודרני, במה שמכונה "המהפכה התעשייתית", נולד עם ייצור הבגדים. המהפכה התעשייתית היתה בראש ובראשונה מהפכה בייצור של לבוש. אחד המוצרים הישנים ביותר בעולם הפך להיות מוצר תעשייתי. בשנות הששים של המאה הקודמת חלה מהפכה נוספת – הייצור של אופנה מוכנה מראש. כלומר, תעשיית האופנה החלה לייצר לא רק בדים, שמהם אנשים פרטיים או חייטים מקצועיים הכינו בגדים לפי מידה אישית לכל אדם, אלא גם בגדים מוכנים ללבישה, שהוכנו במידות שונות.³

זהו עולם האופנה המוכר לנו היום, עולם שבו פירמות שונות מייצרות בגדים מוכנים מראש, ומבחינות שונות, זהו עולם שפועל באופן דומה למדי לדרך שבה התעשייה המודרנית עובדת בכלל: הפירמות מייצרות מוצרים בהתאם לביקוש של הצרכנים, בתהליך הרגיל של היצע וביקוש. לכאורה לפחות, השאלות האתיות והכלכליות שאמורות להנחות את החלק המסוים הזה של העולם התעשייתי אינן שונות בהרבה מכל תעשייה אחרת, וניתן אולי לחשוב שאין כאן הרבה להוסיף מעבר לשיקולים הרגילים של האיזון בין ייצור תעשייתי מצד אחד, לבין השמירה על הסביבה מצד שני. כמו שבכל תעשייה אמור להיות איזושהו מנגנון מפני פגיעה בסביבה, כך גם בתעשיית האופנה. וכפי שבכל תעשייה המנגנון הזה עשוי לא לעבוד היטב, כך גם בתעשיית האופנה, ואין בה שום דבר מיוחד. לדוגמא, בספרה של אביבה גבע על האתיקה של העולם העסקי,⁴ מוזכר הנושא העצום של הזיהום הסביבתי רק בהקשר אחד מצומצם – הנזק שכל תעשייה עשויה לגרום לסביבה מעצם העובדה שהיא משתמשת באנרגיה וחומרים שונים, נושא שגבע מעלה בהקשר של הסחר בין מדינות מפותחות למדינות שאינן מפותחות, כדוגמא לכשל מסוים של המחשבה הכלכלית שמרדדת את כל שאלות הקיום האנושי לשאלות של עלות מול תועלת. הזיהום שהיא מדברת עליו הוא בעייתי בעיקר בכך שהוא גורם לפגיעה בבריאות של האנשים שחיים בסביבה של המפעלים, או במקרים מסוימים גם בסביבה הרחבה יותר, כמו לדוגמא במקרה של מפעלים שגורמים לזיהום אוויר. בכל מקרה, ניתן לחשוב שהשאלות האלו אינן שונות בהרבה גם בתעשיית האופנה.

³ Aline Buzzo and Maria José Abreu, "Fast Fashion, Fashion Brands & Sustainable Consumption", in S. S. Muthu (ed.), **Fast Fashion, Fashion Brands and Sustainable Consumption**. Springer, 2019.

⁴ גבע, **מוסר ועסקים**.